

บทความวิจัย
ศักยภาพเกษตรกรสูงอายุเพื่อการส่งเสริมงานเคหกิจเกษตร
Potential of Elderly Farmers for Agricultural Home Economics
Extension

ฉัฐสินี หาญกิตติชัย
Chatsini Hankittichai

กรมส่งเสริมการเกษตร เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร 10900
Department of Agricultural Extension, Chatuchak District, Bangkok 10900
*Corresponding author: chatsinee9660@mail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) ข้อมูลทั่วไป 2) ความรู้งาน 3) ศักยภาพของเกษตรกรสูงอายุ และ 4) การนำศักยภาพของเกษตรกรสูงอายุเพื่อส่งเสริมงานเคหกิจเกษตร การวิจัยนี้ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์ การสังเกตและการสนทนากลุ่ม ผู้ให้ข้อมูลหลักคือ เกษตรกรสูงอายุ ใช้วิธีการเลือกประชากรแบบเฉพาะเจาะจง จากผู้เข้าร่วมโครงการส่งเสริมเคหกิจเกษตรในครัวเรือนเกษตรกรสูงอายุ ตัวแทนภูมิภาคๆ ละ 1 จังหวัด จำนวน 6 จังหวัด จังหวัดละ 10 ราย รวมจำนวน 60 ราย วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า 1) เกษตรกรสูงอายุผู้ให้ข้อมูลหลักส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีทั้งที่ทำการเกษตรหลังจากเกษียณจากงานประจำ และทำการเกษตรมาแต่เดิม ทำการเกษตรแบบผสมผสาน ปลูกพืชหลากหลายชนิด เลี้ยงสัตว์ เช่น ไก่ เป็ด วัว ควาย และปลา เป็นต้น และการปลูกพืชสวนครัวเช่น ชিং ข่า ตะไคร้ พริก โหระพา มะนาว และกะเพรา เป็นต้น พื้นที่ทำการเกษตรมีขนาดไม่ใหญ่ ส่วนใหญ่ทำการเกษตรเพื่อบริโภคในครัวเรือน แจกจ่ายเพื่อนบ้านและเหลือขายเพื่อเป็นรายได้เสริมโดยไม่มีการทำบัญชี ทำการเกษตรเป็นแบบดั้งเดิมและผสมกับการใช้เครื่องทุ่นแรง 2) ความรู้งานเป็นความรู้ที่นำมาใช้ทำกิจกรรมที่วางจากการทำการเกษตร เช่น การทำงานฝีมือ งานหัตถกรรมและแปรรูปจากพืชผลการเกษตร เป็นต้น มีความสามารถพิเศษ เช่น การทำอาหารท้องถิ่น การทำขนมไทย การแปรรูปจากพืชผลการเกษตร การทำงานฝีมือ และงานศิลปหัตถกรรม เป็นต้น มีความคิดสร้างสรรค์ ประดิษฐ์งานศิลปหัตถกรรม งานฝีมือต่างๆ ตามบริบทท้องถิ่น เช่น ลายพวงมะโหด ลายผาทอ ลายผาบาคิก ลายถัก เครื่องจักสาน สตรีสมุนไพรรูปกระคบจากสมุนไพรท้องถิ่น และสูตรอาหารจากพืชผลการเกษตร เป็นต้น มีความยินดีจะถ่ายทอดให้ผู้อื่น และเข้าร่วมทำกิจกรรมกลุ่มด้วยความเต็มใจ ให้ความสำคัญต่อการรวมกลุ่ม ยินดีให้ความร่วมมือในทุกๆ กิจกรรม รวมทั้งการเป็นจิตอาสา

บำเพ็ญประโยชน์ต่อชุมชน 3) เกษตรกรสูงวัยมีศักยภาพตามองค์ประกอบสมรรถนะ 5 ด้าน เป็นดังนี้ (1) ด้านแรงจูงใจ คือต้องการลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ไขพื้นที่ให้เป็นประโยชน์ สืบทอดจากบรรพบุรุษและดำเนินการตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง (2) ด้านคุณลักษณะเฉพาะ ไม่ย่อท้อต่อปัญหา คิดเชิงบวก ยอมรับการเปลี่ยนแปลง (3) ด้านอัตมโนทัศน์จะเปิดรับข้อมูล พร้อมพัฒนาตนเองให้มีความร่วมมือกับสวนรวม พร้อมที่จะเป็นผู้ให้และสร้างประโยชน์ต่อชุมชน (4) ด้านความรู้เป็นผู้มีองค์ความรู้ในตน ค้นหาความรู้เพิ่มเติมจากสื่อรอบตัวหรือเจ้าหน้าที่ หน่วยงานของรัฐเพื่อพัฒนาตนเองให้ตนเองมีคุณค่าไม่ต้องพึ่งพาคนอื่น และ (5) ด้านทักษะ มีทักษะพื้นฐานซึ่งสืบทอด มาจากบรรพบุรุษ สามารถใช้อุปกรณ์การเกษตรพื้นฐานและขยายพันธุ์พืชได้ และ 4) ความรู้ฝังลึกและศักยภาพของเกษตรกรสูงวัย อันทรงคุณค่าทั้งแนวคิดและการปฏิบัติ การส่งเสริมงานเคหกิจเกษตรจึงควรใช้กระบวนการจัดการความรู้ในชุมชนแบบมีส่วนร่วมในการจัดการสุขภาวะที่ดีในครัวเรือน และสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสมสำหรับเกษตรกรสูงวัย การปรับปรุงสภาพแวดล้อมในการทำงาน และการส่งเสริมเพิ่มรายได้จากการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร เพื่อต่อยอดและสืบสานสู่รุ่นต่อ ๆ ไป

คำสำคัญ เกษตรกรสูงวัย ความรู้ฝังลึก ศักยภาพ เคหกิจเกษตร การส่งเสริม

Abstract

The objectives of this research were to study: 1) general information; 2) tacit knowledge; 3) the potential of elderly farmers; 4) the potential of elderly farmers for the extension of agricultural home economics. This research was qualitative research using purposive sampling method from elderly farmers participating in the agricultural home economics extension project, with one provincial representative from each region and ten people from each of the six provinces, totaling 60 participants through interviews, observations, and focus groups. The data were analyzed using content analysis. The findings revealed that: 1) most of the elderly farmers were female. Some worked in agriculture after their retirement from full-time jobs, while others had always worked in the agricultural field. They adopted integrated agriculture, growing various types of plants, rearing of animals such as chickens, ducks, cows, buffaloes, and fish, as well as cultivation of kitchen garden plants like ginger, galangal, lemongrass, chili, coriander, lime, and basil, are examples of agricultural practices commonly undertaken. The agricultural areas were not large. Most of them worked in agriculture for household consumption, distributed to neighbors, and helped to increase additional revenue without formal accounting. They used a traditional way of agriculture mixed with labor-saving machines. 2) The tacit knowledge was adopted for activities outside of agricultural work, such as handicrafts and agricultural product processing. Some skills came

from personal talents, such as cooking local cuisine, Thai desserts, agricultural product processing, handmade work, and handicrafts. They were creative and produced handicrafts such as weaving, Batik, knitting, basketry, herbal formulas for local herbs, agricultural products, and food recipes. They were willing to transfer knowledge to others and actively participated in community activities. 3) The potential according to five aspects were as follows: (1) *motivation* - they needed to reduce household expenses, utilize the land for benefits, inherit from ancestors, and operate sustainably; (2) *characteristics* - they were not afraid of encountering problems, thought positively, and accepted changes; (3) *self-concept* - they were open to receiving information, ready for self-development, cooperative, and willing to share with the community; (4) *knowledge* - they possessed knowledge within themselves and acquired additional knowledge from the media and government agencies to improve themselves and add more value independently; (5) *skills* - they had basic skills inherited from their ancestors and could use basic agricultural equipment for plant reproduction. 4) Tacit knowledge and the potential of elderly farmers were valuable in both approach and practice. The agricultural home economics extension should therefore utilize a participatory community-based knowledge management process to facilitate the management of well-being in households and the environment that is suitable for elderly farmers. This includes improving working conditions, promoting income generation through agricultural product processing, in order to advance and sustain for future generations.

Keywords: elderly farmer, tacit knowledge, potential, agricultural home economics, extension

บทนำ

แผนยุทธศาสตร์ชาติ (พ.ศ. 2561- พ.ศ. 2580) ได้กำหนดแผนพัฒนาประเทศเพื่อสร้างความมั่นคงของประเทศชาติ ด้วยการสร้างความสามารถในการแข่งขัน โดยการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ในประเทศชาติ การสร้างโอกาสและสร้างเสมอภาคทางสังคม เพื่อสร้างการเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม จากการปรับสมดุลและพัฒนาาระบบบริหารจัดการภาครัฐ และภายใต้ยุทธศาสตร์ด้านการสร้างโอกาสและเสมอภาคทางสังคม มีเป้าหมายการพัฒนาที่สำคัญ โดยการดึงเอาพลังของภาคส่วนต่างๆ เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและเตรียมความพร้อมของประชากรไทยในทุกมิติให้เป็นประชากรที่มีคุณภาพสามารถพึ่งตนเอง และทำประโยชน์แก่ครอบครัว ชุมชน และสังคมให้นานที่สุดด้วยแผนแม่บทด้านการเสริมสร้างพลังทางสังคมซึ่งมีแผนย่อยเพื่อการรองรับสังคมสูงวัยอย่างมีคุณภาพ เน้นการเตรียมคนและสังคมเชิงรุกให้คนทุกช่วงวัยตระหนักรู้ถึงความพร้อมรองรับการเป็นสังคมสูงวัยในทุกมิติ (สำนักงานเลขาธิการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติ, 2561) จากแผนยุทธศาสตร์ชาติ และแผนแม่บททำให้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้สนองนโยบายโดยการจัดทำแผนปฏิบัติการของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ระยะ 5 ปี (พ.ศ. 2566 - พ.ศ. 2570) สู่แผนปฏิบัติการกรมส่งเสริมการเกษตร ระยะ 5 ปี (พ.ศ. 2566 - พ.ศ. 2570) ซึ่งมีวิสัยทัศน์คือ เกษตรกรมีความเข้มแข็ง มีคุณภาพชีวิตที่ดีและมีรายได้เพิ่มขึ้น (กองแผนงาน กรมส่งเสริมการเกษตร, 2564)

ภาคการเกษตรมีความสำคัญอย่างมากต่อเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทย เนื่องจากจำนวนผู้มีงานทำทั้งหมด 37.63 ล้านคน ประกอบด้วยผู้ทำงานในภาคบริการและการค้า 18.08 ล้านคน ภาคเกษตรกรรม 10.52 ล้านคน และภาคการผลิต 9.03 ล้านคน (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2563) และทำให้ผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (Gross Domestic Product: GDP) ในช่วงเดือนเมษายน พ.ศ. 2563 มีมูลค่า 1,351,042 ล้านบาท ขยายตัวเพิ่มขึ้นร้อยละ 1.62 โดยปัจจุบันมีครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมดจำนวน 8,025,712 ครัวเรือน สมาชิกในครัวเรือนประมาณ 30 ล้านคน ซึ่งมีอายุเฉลี่ยของเกษตรกร 58 ปี (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2654 ข้อมูล ณ วันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2564) โดยในอีกประมาณ 10 ปีข้างหน้าประเทศไทยคาดว่าจะเข้าสู่การเป็นสังคมสูงวัยระดับสุดยอด ในปี พ.ศ. 2574 และจากการสำรวจภาวะการทำงาน ประจำปี พ.ศ. 2562 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ พบว่า ผู้สูงอายุที่ทำงานมีจำนวน 4,235,680 คน จากจำนวนผู้สูงอายุทั้งหมด 12,269,291 คน คิดเป็นร้อยละ 34.52 โดยประกอบอาชีพด้านเกษตรและ

ประมาณมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 58.7 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ 2562) จากข้อมูลจะก่อให้เกิดโอกาสใหม่ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของกลุ่มผู้บริโภครุ่นสูงวัยที่มีสัดส่วนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการคาดการณ์ว่าครอบครัวไทยจะมีขนาดเล็กลงและมีรูปแบบที่หลากหลายมากขึ้น ประชากรในประเทศไทยจะมีช่วงอายุที่แตกต่างกันและจะมีกลุ่มคนช่วงอายุใหม่ๆ เพิ่มขึ้นซึ่งจะส่งผลกระทบต่อทัศนคติและพฤติกรรมที่แตกต่างกัน ดังนั้น การเตรียมความพร้อมของประชากรให้มีคุณภาพและการนำเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาใช้ในการผลิตและการบริการของประเทศจะเป็นความท้าทายสำคัญในระยะต่อไป การเข้าสู่สังคมสูงวัยเป็นปัญหาลำดับต้นๆ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อคุณภาพแรงงานและผลิตภาพ จึงเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่สำคัญโดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคเกษตรซึ่งเป็นภาคการผลิตที่ใช้แรงงานเข้มข้นสูง (High Labor Intensive) แรงงานไม่สามารถทดแทนโดยเทคโนโลยีหรือปัจจัยการผลิตอื่นๆ ได้ง่ายนัก และยังคงมีระดับผลิตภาพต่ำ นอกจากนี้ยังอาจส่งผลกระทบต่อพัฒนาทางเศรษฐกิจของครัวเรือนเกษตรซึ่งคิดเป็นเกือบหนึ่งในสามของประชากรไทยอีกด้วย ซึ่งสถานการณ์สูงวัยในครัวเรือนเกษตรอาจเป็นปัจจัยฉุดรั้งต่อพัฒนาของภาคเกษตรไทย เพราะครัวเรือนเกษตรกว่าหนึ่งในสามมีแรงงานสูงวัย และเป็นหัวหน้าครัวเรือนด้วย ซึ่งอาจเป็นอุปสรรคสำคัญในการส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมเพื่อเพิ่มผลิตภาพในภาคการผลิตได้ ขณะเดียวกันการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรที่มีสัดส่วนประชากรวัยแรงงานและวัยเด็กที่ลดลงและประชากรสูงอายุที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง จะเป็นปัจจัยเสี่ยงสำคัญที่จะทำให้การพัฒนาประเทศในมิติต่างๆ มีความท้าทายมากขึ้นทั้งในส่วนของเสถียรภาพทางการเงิน การคลังของประเทศในการจัดสวัสดิการเพื่อดูแลผู้สูงอายุที่เพิ่มสูงขึ้น การลงทุนและการออม การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ ความมั่นคงทางสังคม การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนซึ่งจะเป็นประเด็นท้าทายต่อการขับเคลื่อนประเทศไปสู่การเป็นประเทศพัฒนาแล้ว

วัตถุประสงค์การวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาประเด็นต่างๆ ดังนี้

1. ข้อมูลทั่วไปของเกษตรกรสูงวัย
2. ความรู้ผลึกของเกษตรกรสูงวัย
3. ศักยภาพของเกษตรกรสูงวัย
4. การนำศักยภาพของเกษตรกรสูงวัยเพื่อส่งเสริมงานเคหกิจเกษตร

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ศักยภาพเกษตรกรสูงวัยเพื่อการส่งเสริมงานเคหกิจเกษตร เป็นการวิจัยเพื่อค้นหาความรู้ฝังลึก (tacit Knowledge) และสมรรถนะ (competency) ที่มีศักยภาพของเกษตรกรสูงวัย โดยการวิจัยมีขั้นตอนการดำเนินการแบ่งเป็น 3 ขั้นตอน ได้แก่ 1) ขั้นตอนการศึกษาเพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้ฝังลึก สมรรถนะที่มีศักยภาพของเกษตรกรสูงวัย 2) ขั้นตอนการสร้างรูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพเกษตรกรสูงวัย และ 3) ขั้นตอนการสร้างแนวทางการเสริมสร้างศักยภาพเกษตรกรสูงวัยสู่สังคมเกษตรกรสูงวัยเข้มแข็ง

ประชากรเป้าหมายของการวิจัย โดยประชากรผู้ให้ข้อมูลหลักสำหรับการวิจัยนี้ได้แก่ เกษตรกรสูงวัย ที่เข้าร่วมโครงการส่งเสริมเคหกิจเกษตรในครัวเรือนเกษตรกรสูงวัย ซึ่งคัดเลือกตัวแทนภูมิภาคละ 1 จังหวัด จำนวน 6 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดสิงห์บุรี จังหวัดสมุทรสงคราม จังหวัดจันทบุรี จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดชุมพร และจังหวัดพิษณุโลก จังหวัดละ 10 ราย รวมจำนวนทั้งหมด 60 ราย เลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง แบบสังเกต และแบบสนทนากลุ่ม (focus group interview) เครื่องมือประกอบด้วย 1) แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ที่สร้างจากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการค้นหาความรู้ฝังลึกและสมรรถนะของเกษตรกรสูงวัยซึ่งแบบสัมภาษณ์นี้ประกอบด้วย ข้อมูลทั่วไปของเกษตรกรสูงวัยผู้ให้ข้อมูลหลัก ข้อมูลเกี่ยวกับการทำการเกษตรของเกษตรกรสูงวัย ความรู้ฝังลึก และสมรรถนะของเกษตรกรสูงวัย 2) แบบสังเกต เป็นเครื่องมือใช้สังเกตพฤติกรรมของผู้ให้ข้อมูลหลักในขณะที่ให้สัมภาษณ์และการเยี่ยมชม ซึ่งประกอบด้วย บุคลิกลักษณะภายนอก ทักษะคติ ทักษะการทำงาน ทักษะการสื่อสาร และ ความรับผิดชอบและการพัฒนาคุณภาพชีวิต และ 3) แบบสนทนากลุ่ม โดยวิธีการจัดเวทีสนทนากลุ่ม ได้แก่ นักวิชาการด้านส่งเสริมการเกษตร นักวิชาการด้านนวัตกรรมจัดการเกษตร นักวิชาการด้านสมรรถนะ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา เพื่อวางแผนการพัฒนาสร้างเสริมให้เกษตรกรสูงวัยมีความเข้มแข็ง ไม่สร้างภาระต่อครอบครัว สังคม และดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่า เก็บรวบรวมข้อมูล โดยการเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก ร่วมกับการสังเกตแบบไม่เข้าร่วม โดยเก็บข้อมูลกับเกษตรกรสูงวัยผู้ให้ข้อมูลหลักที่เข้าร่วมโครงการวิจัย และดำเนินการสนทนากลุ่มกับกลุ่มบุคคลที่ได้กำหนดไว้ วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหาเกี่ยวกับความรู้ฝังลึกและศักยภาพของเกษตรกรสูงวัย พร้อมทั้งวิเคราะห์ผลจากการสังเกตด้านบุคลิกลักษณะภายนอก การแสดงออกทัศนคติ ทักษะการทำงาน ทักษะการสื่อสาร

และความรับผิดชอบและการพัฒนาคุณภาพชีวิต จากนั้นสกัดข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า ใช้การวิเคราะห์เนื้อหาและตีความตามมิตินิยม (constructionism) ให้ความสำคัญกับความคิดรวบยอดที่สรุปออกมามีเนื้อหาสำคัญที่สุดจากประเด็นที่ปรากฏ โดยมีรูปแบบการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า ดังนี้

1. ตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (data triangulation) โดยตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการสังเกต และการสัมภาษณ์เปรียบเทียบไปในทิศทางเดียวกัน เรื่องเดียวกัน

2. ตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิเคราะห์ข้อมูล (analyst triangulation) โดยใช้ผู้วิเคราะห์ข้อมูลที่เก็บข้อมูลจากภาคสนามตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปต่างคนต่างวิเคราะห์ข้อมูล ได้ข้อค้นพบและนำมาเปรียบเทียบข้อมูลวิจัย

การสนทนากลุ่ม โดยเป็นการนำสรุปประเด็นผลจากการสัมภาษณ์และการสังเกตมาดำเนินการ เพื่อวางแผนแนวทางการพัฒนา สร้างเสริมให้เกษตรกรสูงวัยมีความเข้มแข็ง ไม่สร้างภาระต่อครอบครัว สังคม และดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่า โดยกลุ่มเป้าหมายคือนักวิชาการด้านส่งเสริมการเกษตร นักวิชาการด้านนวัตกรรมการจัดการเกษตร นักวิชาการด้านสมรรถนะ นักวิชาการด้านการจัดการ และเกษตรกรสูงวัย รวมทั้งสิ้นจำนวน 10 คน

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่าเกษตรกรสูงวัยผู้ให้ข้อมูลหลักส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง โดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มหลักคือ 1) กลุ่มทำการเกษตรหลังจากเกษียณจากงานประจำ และ 2) กลุ่มทำการเกษตรตั้งแต่เดิมก่อนแล้ว โดยทั้ง 2 กลุ่มจะมีแนวความคิดคล้ายคลึงกันโดยทำการเกษตรแบบผสมผสาน ปลูกพืชหลากหลายชนิดเช่น ทำนา ทำไร่อ้อย ทำไร่มันสำปะหลัง ปลูกมะม่วง และปลูกลำไย เป็นต้น ทำการเลี้ยงสัตว์ เช่น ไก่ เป็ด วัว ควาย และปลา เป็นต้น และการปลูกพืชสวนครัว เช่น ขิง ข่า ตะไคร้ พริก โหระพา มะนาว และกะเพรา เป็นต้น พื้นที่ทำการเกษตรมีขนาดไม่ใหญ่มากนัก ทั้งนี้เกษตรกรสูงวัยยังมีผลิตภัณฑ์เสริมจากการเกษตรซึ่งส่วนใหญ่แล้วการทำการเกษตรของเกษตรกรสูงวัยเพื่อบริโภคในครัวเรือน แจกจ่ายเพื่อนบ้าน และหากเหลือก็จะจำหน่ายเพื่อเป็นรายได้เสริม โดยไม่มีการทำบัญชีรายรับ รายจ่ายใดๆ ซึ่งการทำการเกษตรของเกษตรกรสูงวัยนี้จะเป็นแบบดั้งเดิมและผสมกับการใช้เครื่องทุ่นแรง เช่น ระบบน้ำหยด สปริงเกอร์ เป็นต้น ด้านความรู้ฝังลึกของเกษตรกรสูงวัยสามารถสรุปประเด็นนำเสนอต่อไปนี้

1. เกษตรกรสูงวัยจะมีกิจกรรมทำเมื่อมีเวลาว่างจากการทำการเกษตร เช่น การทำงานฝีมือ งานหัตถกรรม และแปรรูปจากพืชผลการเกษตร เป็นต้น โดยเหตุผลคือต้องการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์และต้องการแสดงให้เห็นว่าตนเองยังมีคุณค่า

2. เกษตรกรสูงวัยจะมีความสามารถพิเศษอื่นนอกเหนือจากการทำการเกษตร เช่น การทำอาหารท้องถิ่น การทำขนมไทย การแปรรูปจากพืชผลการเกษตร การทำงานฝีมือ และงานศิลปหัตถกรรม เป็นต้น โดยสามารถถ่ายทอดให้กับผู้อื่นได้และยินดีจะถ่ายทอดให้ผู้อื่นด้วย

3. เกษตรกรสูงวัยมีความคิดสร้างสรรค์ สามารถคิด ประดิษฐ์ หรือออกแบบงานศิลปหัตถกรรม งานฝีมือต่างๆ ตามแต่บริบทท้องถิ่นของแต่ละคน เช่น การออกแบบลายพวงมะโหตร ออกแบบลายผ้าทอ ลายผ้าบาติก ออกแบบลายถัก เครื่องจักสาน สุนทรสมุนไพรรักษาโรคจากสมุนไพรท้องถิ่น สูตรอาหารจากพืชผลการเกษตร เป็นต้น

4. เกษตรกรสูงวัยเข้าร่วมทำกิจกรรมกลุ่มด้วยความเต็มใจ ให้ความสำคัญต่อการรวมกลุ่ม ยินดีให้ความร่วมมือในทุกๆ กิจกรรม รวมทั้งการเป็นจิตอาสา บำเพ็ญประโยชน์ต่อชุมชน

การศึกษาสมรรถนะของเกษตรกรสูงวัย โดยแบ่งเป็น 5 ประเด็นคือ แรงจูงใจ คุณลักษณะเฉพาะ อัตมโนทัศน์ ความรู้ และทักษะ สรุปได้ดังนี้

1. แรงจูงใจของเกษตรกรสูงวัยสำหรับการทำการเกษตรคือต้องการลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ใช้พื้นที่ให้เป็นประโยชน์ สืบทอดจากบรรพบุรุษ และดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

2. คุณลักษณะเฉพาะของเกษตรกรสูงวัยเมื่อเกิดปัญหาจะไม่คิดย่อท้อ หาวิธีแก้ไขและคิดว่าเกิดขึ้นได้ก็ต้องแก้ไขได้ มีความคิดเชิงบวก ยอมรับการเปลี่ยนแปลง โดยการทำการเกษตรของเกษตรกรสูงวัยนั้นจะไม่มีตารางหรือแบบแผน จะทำตามบรรพบุรุษที่สืบทอดกันมาหรือทำจนเป็นกิจวัตรประจำวัน

3. อัตมโนทัศน์ของเกษตรกรสูงวัยจะเปิดรับข้อมูล พร้อมพัฒนาตนเอง ให้ความร่วมมือกับส่วนรวม พร้อมทั้งจะเป็นผู้ให้และสร้างประโยชน์ต่อชุมชน เช่น การเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่ม/องค์กรต่างๆ ในชุมชนเพื่อทำกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ และการเป็นวิทยากรถ่ายทอดองค์ความรู้ไปสู่เกษตรกรอื่นๆ หรือผู้ที่สนใจที่จะไปประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพ

4. ความรู้ของเกษตรกรสูงวัย เป็นผู้มีความรู้ในตนเอง สามารถทำกิจกรรมหรือความสามารถ ทักษะต่างๆ ได้โดยไม่ต้องเปิดตำรา พร้อมทั้งยังหาความรู้เพิ่มเติมจากสื่อรอบตัวหรือเจ้าหน้าที่ หน่วยงานของรัฐเพื่อพัฒนาตนเองให้ตนเองมีคุณค่า ไม่ต้องพึ่งพาคนอื่น

5. ทักษะด้านการเกษตรของเกษตรกรสูงวัยทุกคนมีทักษะพื้นฐานซึ่งสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ โดยใช้อุปกรณ์การเกษตรพื้นฐานได้เช่น รถไถนา และเครื่องสูบน้ำ เป็นต้น รวมทั้งการขยายพันธุ์พืชเช่น การตอนกิ่ง การทาบกิ่ง การเพาะเมล็ดพันธุ์ และการติดตาม เป็นต้น

ผลการสังเกตพฤติกรรมของเกษตรกรสูงวัยจากการสัมภาษณ์ และการเยี่ยมชมกิจกรรมสรุปเป็นด้านต่างๆ ได้ดังนี้

1. **บุคลิกลักษณะภายนอก** เกษตรกรสูงวัยส่วนใหญ่การพูดคุยมีความสุข ยิ้มแย้ม สบายตาบ่งบอกถึงความต้องการถ่ายทอดข้อมูล สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้เป็นอย่างดี ยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น และมีลักษณะความเป็นผู้นำ

2. **ทัศนคติ** เกษตรกรสูงวัยส่วนใหญ่มีทัศนคติเชิงบวก แสดงความคิดเห็นเชิงบวก และสร้างสรรค์ พร้อมยอมรับการเปลี่ยนแปลง ยอมรับเทคโนโลยี มีการสร้างกำลังใจให้กับตนเองและผู้อื่น พยายามเรียนรู้และพัฒนา สามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์

3. **ทักษะการทำงาน** เกษตรกรสูงวัยส่วนใหญ่มีองค์ความรู้เชิงปฏิบัติในงานของตนเอง ได้อย่างดี รวมทั้งมีการพัฒนาวิธีการทำงานอย่างต่อเนื่องเพื่อเพิ่มคุณภาพของผลิตผล สามารถเป็นแบบอย่างให้กับผู้อื่นได้

4. **ทักษะการสื่อสาร** เกษตรกรสูงวัยส่วนใหญ่มีทักษะการสื่อสาร ทั้งการพูด อ่าน เขียน และการสร้างความเข้าใจกับบุคคลภายในครอบครัวได้อย่างดีเยี่ยม รวมทั้งบุคคลที่ร่วมงานด้วย

5. **ความรับผิดชอบและการพัฒนาคุณภาพชีวิต** เกษตรกรสูงวัยส่วนใหญ่มีความรับผิดชอบต่อภาระหน้าที่ของตนเองเป็นอย่างดี มีการวางแผน ใช้เวลากับการทำงานได้อย่างคุ้มค่า สามารถแบ่งเวลาสำหรับงานอดิเรกหรือเข้าร่วมกิจกรรมกับหน่วยงานท้องถิ่นหรือหน่วยงานอื่นๆ ได้

ผู้วิจัยได้ถอดบทเรียนเพื่อเป็นการเรียนรู้และสามารถนำไปปรับใช้กับสถานการณ์ที่อาจพบได้ในอนาคตที่มีการทำวิจัยซึ่งแตกต่างกันตามแต่ละบริบทของประชากรเป้าหมาย รวมถึงความแตกต่างในบริบทด้านวัฒนธรรมท้องถิ่น ทรัพยากรแต่ละท้องถิ่น สำหรับการถอดบทเรียนจากการวิจัย ดังนี้

1. เมื่อดำเนินการวิจัยตามระเบียบวิธีและลงพื้นที่เก็บข้อมูลวิจัยจะพบข้อเท็จจริงเชิงลึกที่มีบางประเด็นไม่สอดคล้องกับการทบทวนวรรณกรรม เนื่องจากการเป็นการเป็นการเรียนรู้พูดคุยเชิงลึก มีความรู้ฝังลึก ที่ซ่อนอยู่ภายในของผู้ให้ข้อมูลซึ่งมีความแตกต่างกันในแต่ละบริบทพื้นที่ วัฒนธรรม และทรัพยากรท้องถิ่น และเป็นองค์ความรู้ที่ประชากรเป้าหมายไม่สามารถบอกได้ด้วยตนเอง ผู้วิจัยใช้วิธีการพูดคุยสร้างความเป็นกันเองเพื่อให้ข้อมูลหลักผ่อนคลาย เล่าข้อมูลและแสดงศักยภาพอย่างเต็มที่

2. ประชากรเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นเกษตรกรสูงวัยซึ่งแบ่งเป็น 2 กลุ่มหลักคือผู้ที่เกษียณจากงานประจำ และกลุ่มที่เป็นเกษตรกรดั้งเดิม

อภิปรายผล

การอภิปรายผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลและข้อค้นพบข้างต้น ผู้วิจัยขอเสนอประเด็นการอภิปรายโดยแยกเป็นวัตถุประสงค์ ดังนี้

ผลจากวิจัย พบว่าเกษตรกรสูงวัยผู้ให้ข้อมูลหลักส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง โดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มหลักคือ กลุ่มทำการเกษตรหลังจากเกษียณจากงานประจำ และกลุ่มทำการเกษตรตั้งแต่เดิมก่อนแล้ว โดยทั้ง 2 กลุ่มจะมีแนวความคิดคล้ายคลึงกันโดยทำการเกษตรแบบผสมผสาน ปลูกพืชหลากหลายชนิด เลี้ยงสัตว์ และการปลูกพืชสวนครัว เพื่อสร้างเสริมให้เกษตรกรสูงวัย ไม่สร้างภาระต่อครอบครัว สังคม และดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่า จากผลการวิจัยนำไปเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนา สร้างเสริมให้เกษตรกรสูงวัยมีความเข้มแข็ง ไม่สร้างภาระต่อครอบครัว สังคม และดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่าโดยการส่งเสริมเคหกิจเกษตรให้แก่เกษตรกรสูงวัยในการผลิตอาหารที่มีคุณค่าทางโภชนาการ การถนอมอาหาร การแปรรูปผลผลิตเกษตร และการพัฒนาผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรเพื่อเพิ่มมูลค่า เพื่อให้เกิดการยอมรับและนำไปปฏิบัติให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ส่งผลให้มีสุขภาพที่ดี ชีวิตความเป็นอยู่มีคุณภาพ และมีรายได้ที่มั่นคง สามารถเสริมสร้างงานเคหกิจเกษตรต่อไปได้

ข้อเสนอแนะ

ในส่วนนี้ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะจำนวน 3 ประเด็น คือ 1) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่ได้จากผลการวิจัย 2) ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการสำหรับสำนักงานเกษตรจังหวัดและเกษตรกรสูงวัย และ 3) ข้อเสนอแนะในการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่ได้จากผลการวิจัย ใช้เป็นข้อมูลในการกำหนดแนวนโยบายในการเตรียมความพร้อมเข้าสู่สังคมเกษตรสูงวัยเพื่อการขับเคลื่อนภาคเกษตร ของประเทศไทยให้บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการสำหรับสำนักงานเกษตรจังหวัดและเกษตรกรสูงวัย ผลจากการวิจัยสามารถนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการสำหรับสำนักงานเกษตรจังหวัดและเกษตรกรสูงวัย เพื่อการพัฒนา สร้างเสริมให้เกษตรกรสูงวัยมีความเข้มแข็ง ไม่สร้างภาระต่อครอบครัว สังคม และดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่า ควรเตรียมความพร้อมหรือดำเนินการตามแนวทาง เช่น การขยายโอกาสทางเศรษฐกิจให้เกษตรกรสูงวัย ส่งเสริมการจ้างงานเกษตรกรสูงวัย การพัฒนาทักษะที่จำเป็นในการดำรงชีวิตของเกษตรกรสูงวัย และ ส่งเสริมความรู้ด้านดิจิทัลเทคโนโลยี (digital literacy) ให้เกษตรกรสูงวัย เป็นต้น

3. ข้อเสนอแนะในงานวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษาการใช้กระบวนการจัดการความรู้ในชุมชนแบบ มีส่วนร่วมในการเพิ่มศักยภาพของเกษตรกรสูงวัย ศึกษาแนวทางการส่งเสริมสร้างความรอบรู้ด้านดิจิทัลเทคโนโลยีในเกษตรกรสูงวัย และศึกษาแนวทางการขยายโอกาสทางเศรษฐกิจให้เกษตรกรสูงวัยเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสร้างรายได้ เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

- กนกอร ปราชญ์นคร. (2550). การพัฒนาหลักสูตรอบรมเสริมสร้างสมรรถนะข้าราชการประจำศูนย์ปฏิบัติการต่อสู้เอาชนะยาเสพติดจังหวัด. วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษาดุษฎีบัณฑิต. สาขาการศึกษาผู้ใหญ่ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ณรงค์วิทย์ แสนทอง. (2550). มารู้จัก Competency กันเถอะ (พิมพ์ครั้งที่ 3). บริษัท เอช อาร์ เซ็นเตอร์ จำกัด.
- นิสสารักษ์ เวชยานนท์. (2549). Competency-based approach. กรุงเทพมหานคร: กราฟิโกซิสเต็มส์.
- พิชัย อุन्नันทนากศ. (2552). ความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้รูปแบบภาวะผู้นำของผู้บังคับบัญชากับความผูกพันต่อองค์กรของพนักงาน บริษัท ลัทธิกัญเนี่ยนฟู้ดส์ จำกัด. วิทยานิพนธ์ รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- มยุรี กมลบุตร. (2556). การพัฒนาสมรรถนะของผู้บริหารการพยาบาลระดับต้น โรงพยาบาลสังกัดกระทรวงสาธารณสุข. ดุษฎีนิพนธ์ ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- รัตติกรณ จงวิศาล. (2551). ภาวะผู้นำของผู้ประกอบการความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างระหว่างคุณลักษณะทางจิตวิทยาการทำงานเป็นทีม และความสำเร็จในการประกอบธุรกิจ. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรบัณฑิต สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สาขาเศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ สาขาส่งเสริมการเกษตรและคหกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

- วรารัตน์ เขียวไพร. (2550). การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource Development: HRD). กรุงเทพฯ: สิริบุตรการพิมพ์.
- วิชัย วงษ์ใหญ่. (2552). ความรู้. สารานุกรมวิชาชีพครู เฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในโอกาส มหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 80 พรรษา. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการคุรุสภา. หน้า 181-184
- สุกัญญา รัศมีธรรมโชติ. (2549). แนวทางการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ด้วย Competency (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ซีเอ็ดยูเคชั่น.
- สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน. (2552). คู่มือสมรรถนะหลัก คำอธิบาย และพฤติกรรมบ่งชี้. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2562). จำนวนประชากรจากการทะเบียน จำแนกตามกลุ่มอายุ รายจังหวัดและภาค พ.ศ. 2553-2562 สืบค้นจาก <http://statbbi.nso.go.th/staticcreport/page/section/th/01.aspx>
- อารักษ์ ภูวิทย์พันธุ์. (2551). พจนานุกรมพฤติกรรมความสามารถ (พิมพ์ครั้งที่ 2). บริษัท เอช อาร์ เซ็นเตอร์ จำกัด
- อารักษ์ ภูวิทย์พันธุ์. (2554). เทคนิคการจัดทำแผนการสื่อสารงาน HR. กรุงเทพฯ: พิมพ์ดีการพิมพ์.
- DeSimone, R. L. & Harris, D. M. 1998. Human Resource Development. 2nd ed. Fort Worth: The Dryden Press, Harcourt Brace College.
- Durand, D.E. (1975). Factors of Achievement motivation and Skill training on the Entrepreneurial behavior of black businessmen. Organizational Behavior and Human Performance, 14(1) 76-90
- Green, C. P. (1999). Building Robust Competencies: Linking Human Resource System To Organization Strategies. San Francisco: Jossey Bass.
- Hamel, M.T. & Prahalad, C.K. (1994). Competing for the Future Massachusetts: Boston, Harvard Business School Press.
- Joy-Matthews, J., Megginson, D., & Surtees, M. (2008). Human Resource Development.
- Kathleen, L. M. (1990). Special training for special needs: A competency-based training program for personnel working with your children who have special needs. Boston: Allyn and Bacon.
- Klapalová, A. (2013). Knowledge, Skills and Competencies of Hospitality Companies in the South Moravian Region. Journal of Competitiveness, 5(2).
- Mankin, D. 2009. Human Resource Development, New York : Oxford University Press.

- Mikaew, R. (2005). Physiological and Morphological Responses to Drought Stress of 8 Groundnut Cultivars Grown under Different Water Regimes (Master Thesis). Khon Kaen University, Khon Kaen.
- Nadaillac, A. D. (2003). Competency system. Bangkok: SEAMEO.
- Sherman, D. (2004). Competency Based HRM: A Strategy Resource for Competency Mapping Assessment and Development Centre. New Delhi: Mc Graw-Hill.
- Spencer, L.M. Jr and Spencer, S.M. (1993), Competence at Work: Models for Superior Performance, John Wiley & Sons, New York, NY.
- Wang, C., Walker, E.A., & Redmond, J. (2007). Explaining the lack of strategic planning in SMEs: The importance of owner motivation. *International Journal of Organizational Behavior*, 12(1), 1-16.